

Urfa Şeyh Mes'ud Horasani Zaviyesi

Urfa Sheikh Mas'ud Khorasani Zawiya

Mustafa GÜLER

ÖZ

Zâviyeler, bir tarikata bağlı dervişlerin, bir şeyhin idaresinde, birlikte yaşadıkları ve genellikle de yoğun şehir yerleşimlerinden uzak, daha ziyade kırsal alanlara kendi imkânlarıyla yerleşmesi-zâviyelerini inşa etmesiyle oluşmuş yapılardır. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi de, Urfa iç kalesinin güneyinde, Top Dağı'nın güney eteklerinde bulunmaktadır. Dağlık bir alanda bulunan ve yapıldığı dönemde şehir dışında olan zâviyenin yakınlarında mağara yerleşimleri ve sarnıçlar da bulunmaktadır. İnşa ve bani kitabesi bulunmayan Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi'ni, 12. yüzyıl sonu ile 14. yüzyılın son çeyreği arasına tarihlendirebilmek mümkündür. Zâviye, mimari olarak kare planlı merkezi bir avlu ile avlunun etrafında yer alan mekânlardan ve mezar odasından-türbeden oluşmaktadır. Avlusunun üzeri ise yarıya kadar örülmüş, üzeri (ortası) açık bir kubbeyle örtülüdür. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi, içerisinde Şeyh Mes'ud'un mezarı ile türbesinin bulunmasıyla ve son zamanlarda etrafındaki yerleşimin çok artmasıyla, günümüzde bir ziyaretgâha dönüşmüş durumdadır. Bu çalışmada, Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi, mimari olarak incelenerek, yapının mimarlık tarihi açısından değerlendirilmesi ve tanıtılması amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Şeyh Mes'ud Horasani; türbe; Urfa; zâviye.

ABSTRACT

Zawiya are places where dervishes belonging to a tariqa live together under the care of a sheikh. Often, they are built far from large urban settlements in rural areas using only their own abilities and possessions. Sheikh Mas'ud Khorasani Zawiya is located on the southern skirts of Top Mountain, to the south of the inner city of Urfa. There are also cave settlements and cisterns in the vicinity. The origin of the Sheikh Mas'ud Khorasani Zawiya, which has no building marker or builder epitaph, has been dated to between the end of the 12th century and the last quarter of the 14th century. The facility consists of a central courtyard with an architectural square plan with rooms around the courtyard from the grave room to the tomb. The courtyard is half-covered with a dome. Sheikh Mas'ud Khorasani Zawiya has become a pilgrimage site now, due to the presence of the grave and tomb of Sheikh Mas'ud and the recent increase in the number of settlements around it. This research is an architectural and historical examination of the Sheikh Mas'ud Khorasani Zawiya.

Keywords: Sheikh Mas'ud Khorasani; tomb; Urfa; zawiya.

Harran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Şanlıurfa

Başvuru tarihi: 31 Mayıs 2016 - **Kabul tarihi:** 08 Eylül 2017

İletişim: Mustafa GÜLER. **e-posta:** mguler63@hotmail.com

© 2017 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2017 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Zâviyeler, bir tarikata bağlı dervişlerin, bir şeyhin idaresinde, birlikte yaşadıkları ve genellikle de kurucu bir şeyhin, uygun gördüğü bir alana kendi imkânlarıyla yerleşmesi-zâviyesini inşa etmesiyle oluşmuş yapılardır.

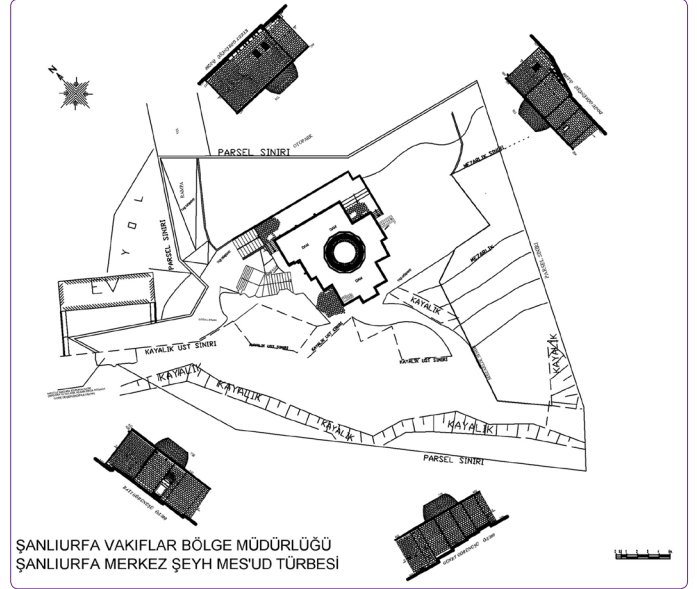
Zâviyeler, genellikle yoğun şehir yerleşimlerinden uzak, daha ziyade kırsal alanlarda inşa edilmiş yapılardır. Zâviyelerin, genellikle şehir hayatından uzak, kırsal alanlarda, köy ve göçebe çevrelerin kültür hayatlarında, çok etkili olduğu görülmektedir.

Zâviyelerin ilk defa nerede ve ne zaman inşa edildikleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak zâviyelerin kaynağını ve ortaya çıkışını tasavvuf cereyanlarının kuvvetlenmesiyle düşünmek gerekir. Sufiler, sürekli ve topluca yaşayıp, ibadet edecekleri yerlere ihtiyaç duymuş ve bir süre sonunda bu amaçla da bir takım binalar yapmış olmalıdır. Zâviyeler her şeyden önce bir dini, tasavvufi terbiye yerleridir. Aynı zamanda zâviyeler, Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi, Müslümanlaşması ve İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynamış kurumlar ve yapılar olmuştur.¹

Urfa, M.1098-1144 tarihleri arasında Haçlı Kontluğu yönetiminde olup, M.1144 yılında Zengiler'in hâkimiyetine geçmiştir. Urfa'nın Müslümanlar tarafından alınışından çok kısa bir süre (yaklaşık kırk yıl) sonra, şehrin İslamlaşması için Horasanlı, Şeyh Mes'ud'un da Urfa'ya geldiği görülmektedir.

Şeyh Mes'ud Horasanî'nin zâviyesi, Urfa İç Kalesi'nin güneyinde, Top Dağ'ının güney eteklerinde bulunmaktadır. Zâviye, kare planlı merkezi bir avlu ile etrafındaki mekânlardan ve mezar odasından-türbeden oluşmaktadır. Dağlık bir alanda bulunan zâviye, topoğrafik olarak da yüksekçe bir alanda inşa edilmiş olup (Şekil 1), zâviyenin yakınlarında mağara yerleşimleri ve sarnıçlar da bulunmaktadır. Arşiv kaynaklarından anlaşıldığına göre, Şeyh Mes'ud Horasanî Zâviyesi, Urfa'da bulunan altı zâviyeden² biridir.

Ancak Urfa ile ilgili mimarlık tarihi çalışmalarında, Şeyh Mes'ud Horasanî Zâviyesi üzerinde, mimari açıdan yeterince durulmadığı ve değerlendirilmesinin yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmamızda, Şeyh Mes'ud Horasanî

Şekil 1. Şeyh Mes'ud Horasanî Zâviyesi Vaziyet Planı (Vakıflar Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü arşivinden- 2011).

Zâviyesi, mimari olarak incelenerek, yapının mimarlık tarihi açısından değerlendirilmesi ve tanıtılması amaçlanmaktadır. Bu maksatla, yapı yerinde incelenerek, yapının rölöveleri 1996 yılında alınarak çizilmiş, fotoğrafları çekilmiş (tamiratlar öncesi ve sonrası), yapının yakın çevresi incelenmiş, kitabeleri okutulmuş, yapının geçirdiği tamiratlar incelenmiş, daha sonra yapının mimari olarak incelenmesi, tarihlendirilmesi ve ilgili yayınlar ışığında değerlendirilmesi yapılarak, özgünlük durumu ile ilgili olarak bir öneri de tartışmaya sunulmuştur.

Yapının Tarihiçesi

Yapıdaki Kitabeler

Yapıda tamir kitabeleri ile yapının yakınında kaya üzerine yazılmış bir sarnıç kitabesi yer almaktadır.

Tamir Kitabeleri

Yapıda, avlunun kuzeyindeki mekânın, batı ve kuzey duvarlarında birer adet tamir kitabesi bulunmaktadır (Şekil 2).

Batı duvarlarındaki tamir kitabesinde;³

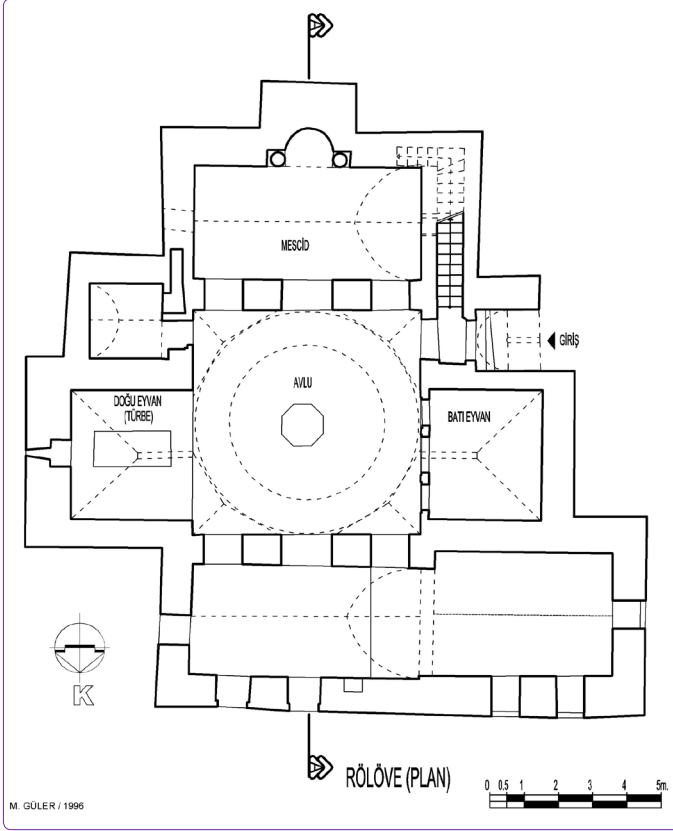
“Sadrazamın kethüdası Ali Paşa Urfa'ya vali oldu. Ali Paşa, adil unvanı ile bilinmekte ve tanınmaktadır. Şehrin Ulu Camiini ne güzel tamir ettirdi. Onun gibi daha nice

¹ Barkan, 1942, s.282-285, Doğan, 1977, s.261-262, Ocak, 1978, s.254.

² Vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre Urfa'da, Mencik Zâviyesi (H.775-M.1374), Aynı-ı Halilürrahman Zâviyesi, Mevlüd-i Halilürrahman Zâviyesi, Abdurrahman Avf-ı (Rha) Zâviyesi, Hz. Câbir Ensârî Zâviyesi olmak üzere beş tane daha zâviyenin olduğu anlaşılmaktadır. Bu zâviyelerden, mescid ve imareti bulunan bir külliye olan, Mencik Zâviyesi'nin, günümüzde sadece mescid kısmı ayakta. Balıklı Göl'ün güneybatı tarafında bulunan, cami, medrese ve hazireden oluşan topluluğun bir parçası olan Aynı-ı Halilürrahman Zâviyesi'nin inşa tarihi bilinmemekte, ancak günümüzde ayakta olan cami, minaresindeki kitabeye göre H.608-M.1211 tarihinde inşa ettirilmiştir. Balıklı Göl yakınında Hz.İbrahim'in doğduğu varsayılan mağaranın yakınında yer alan mescid, imaret ve hazireden oluşan topluluğun bir parçası olan, Mevlüd-i Halilürrahman Zâviyesi, günümüzde mevcut değildir. Urfa merkeze bağlı Çamurlu Köyünde bulunan ve günümüzde mevcut olmayan Abdurrahman Avf-ı (Rha) Zâviyesi, yapım tarihi kesin olarak bilinmese de, 1540 yılından önce yapılmış olmalıdır. Kayıtlara göre aynı adla anılan köyde bulunan Hz. Câbir Ensârî Zâviyesi'nin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir (Bizirlik, 2002, s.376-383).

³ Tamir kitabesinde;

“Ruha'ya vali oldu Kethüda-yı sadrazam kim
Ali Paşa-yı adildir anın unvan-ı ma'hûdi
Ulu Cami'i şehrin ne ra'na eyledi ta'mir
Anın gibi nice hayr etmek iken dahi maksûdi
Gelüp görüp ziyaret eyledi şeyhin mezarında
Yıkılmış gördü câ-be-câ gördü heman bu câ-yi mahmûdi
Hemîşe hayr bâbında olan lütf u firâvânın
Bu merkadde dahi icrâ edüb kıldı yice cûdi
(.....) tecdid etdi Himmet dedi tarihîn
Yeni yaptı Ali Paşa makâm-ı merd-i Mes'ûdi” yazılıdır.

Şekil 2. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi Planı – Rölöve.

hayırlı işler yapmak istiyordu ki, Şeyh Mes'ud'un türbesine gidip ziyaret eylediğinde, oranın yer yer yıkılmış, harap olduğunu görünce, hemen hayr için bol bol lütf ve ihsanda bulundu. O cömert zat, bu türbeyi de yeniden tamir ettirdi. Tamir tarihini Himmet Şöyle dedi: Şeyh Mes'ud'un makamını Ali Paşa yeniledi" yazılıdır (Şekil 3).

Kitabedeki son mısra, tarih mısrasıdır. Bu mısranın harfleri toplandığında, Hicri 1096 (M. 1684) tarihini vermektedir. Kitabeden anlaşıldığına göre yapı, Ali Paşa tarafından, 1684 yılında tamir ettirilmiştir.

Kuzey duvarındaki tamir kitabesinde;⁴

"Kubadlızade (veya kayıdlızade) diye bilinen Ömer Bey, burayı böyle baştan başa harab olmuş, yok olmaya yüz tutmuş görünce, himmet parçalarını sığadı. Şeyh Mes'ud hazretlerinin makamı ve türbesi olan bu binayı cömertlik güneşinin ziyasıyla nurlandırdı. Bu eser dünyada ayakta

⁴ Tamir kitabesinde;
"Cenâb-ı kubadlı-zâde (veya kayıdlızade) Ömer Beg
Yegâne ser-te-ser (azar der yesir)
Görünce münderis bu câyegâhı
Binâya sâk-ı himmet etdi teşmîr
Makâmın Şeyh Mes'ud Velî'nin
Ziya-yı mihr-i cûdi kıldı tenvîr
Cihânda bu eser oldukça bâkî
Ederler himmet-i pâkini tezkîr
Olub dil-dâde hâtf dedi tarih
Ömer Beg eyledi bu câyi ta'mîr" yazılıdır.

Şekil 3. Tamir Kitabesi – Batı Duvarı.

Şekil 4. Tamir Kitabesi – Kuzey Duvarı.

durdukça, kendi himmetini de hatırlatır. Diye düşünüyor ve buraya gönül vererek gizli bir ses, Ömer Bey'in bu türbeyi tamir ettirdiğini tarih olarak söyledi" yazılıdır (Şekil 4).

Kitabedeki son mısra tarih mısrasıdır. Kitabedeki son mısranın harfleri toplandığında Hicri 1129 (M.1717) tarihini vermektedir. Kitabeden anlaşıldığına göre yapı, Ömer Bey adında biri tarafından, M.1717 yılında tamir ettirilmiştir.

Kaya Üzerine Yazılı Sarnıç Kitabesi

Yapının yakınlarındaki⁵ bir sarnıcın ağız kısmının, doğu tarafındaki kaya üzerine yazılmış kitabede;⁶

"Sarnıcın, Nişaburlu Said Hengel oğlu Mes'ud tarafından (hicri) 579 yılı Recep ayının onunda (miladi 29 Ekim 1183)

⁵ Bu sarnıç, zâviyenin batı tarafında ve yapıya yaklaşık 100m. uzaklıkta bulunmaktadır.

⁶ Sarnıcın yanında kaya üzerine yazılmış kitabede;
"Bismillahirrahmanirrahim.
Kad Ferağa min amelî sahrinç el-fakir ila rahmetillâh
Mes'ud bin Sa'id Hengel? en-Nişâbüri
fî'l-aşareti min recebi'l-ehad. Sene tis'a ve
seb'îne ve hamsemie. (H.10 Receb 579/ M. 29 Ekim 1183)
Fe-rahimehullahi men da'â ve i'ânehû ve sa'âdehû ve li-cemî'il-mü'minîn"
yazılıdır.

Şekil 5. Sarnıcın İnşa Kitabesi – Kaya Üzerine Yazılmış Kitabe.

bitirildiği ve kim Allah'ı yardıma çağırırsa, Allah ona ve bütün Müslümanlara yardım etsin, merhamet etsin" yazılıdır (Şekil 5).

Kitabeden⁷ yapının yakınındaki sarnıcın, Nişaburlu Said Hengel oğlu Mes'ud tarafından M.1183 yılında bitirildiği anlaşılmaktadır.

Yapının Tarihlendirilmesi (İnşa Tarihi ve Banisi)

Yapıda inşa ve bani kitabesi bulunmadığından, yapının banisi ve inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Zâviyenin tarihlendirilmesinde ve banisinin belirlenmesinde kullanılabilecek en önemli kaynaklar, yapının yakınındaki sarnıç kitabesi ile vakıf kayıtlarıdır.

⁷ Kitabe, sarnıcın inşa tarihini ve banisini vermesi dolayısıyla, zâviyenin de inşa tarihinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca sarnıç kitabesinin bir diğer açıdan önemi, günümüzde Urfa'da İslami Dönemine ait bilinen en erken tarihli kitabe olmasıdır. Bilindiği üzere M.1145 yılında Urfa Haçlı Kontluğu yıkılarak Urfa, Zengiler'in eline geçmiştir. Sarnıcın inşa kitabesi ise, Urfa'nın Zengiler'in eline geçmesinden sadece 38 yıl sonrasına aittir. Urfa'daki Eyyübi Medresesi'nin inşa tarihinin M.1191 yılı olduğu ve Urfa Ulu Cami'nin de 12. yüzyılın son çeyreğine tarihlendiği düşünüldüğünde, M.1183 tarihli sarnıç inşa kitabesinin, Urfa'da bilinen en erken tarihli İslami Dönemi kitabesi olduğu ve bu kitabenin önemi, da daha iyi anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi Genel Görünüş.

Zâviye, topoğrafik olarak yüksekçe (Şekil 1 ve 6) ve kayalık bir bölgede inşa edilmiş olup, etrafında her hangi bir su kaynağı mevcut değildir. Zâviyenin bulunduğu bu alanda her hangi bir su kaynağı-deposu olmadan, sürekli yerleşim imkânsızdır. Yapının yapıldığı dönemde buraya sürekli su taşınması da mümkün değildir. Bu nedenlerle yapının yakın çevresinde, kışın ve bahar aylarındaki yağışlardan elde edilen suyun depolanması için, çok sayıda sarnıç kazılmıştır.

Günümüzde, zâviyenin batı tarafında iki adet, güney tarafında ise dört adet armut tipi sarnıç bulunmaktadır. Zâviyenin batı tarafında bulunan bir sarnıcın, kaya üzerine yazılmış kitabesinden, bu sarnıcın Said oğlu Mes'ud tarafından M.1183 yılında bitirildiği anlaşılmaktadır. Diğer sarnıçların inşa kitabeleri bulunmadığından inşa tarihleri ve kimin tarafından yaptırıldıkları belli değildir. Muhtemelen ilk sarnıç 1183 tarihinde yapılmış, diğerleri burada kalan insanların sayısına ve su ihtiyacına bağlı olarak daha sonra inşa ettirilmiş olmalıdır.

Sarnıç-sarnıçlar yapıldıktan sonra, muhtemelen ilk yerleşme için, etraftaki mağaralar kullanılmış olmalıdır. Şeyh Mes'ud, sarnıcı inşa ettirirken de, daha sonrasında da bu mağaralar, zâviye olarak veya yaşam-barınma alanları olarak kullanılmış olabilir.

Zâviyenin, Şeyh Mes'ud tarafından mı, yoksa onun ölümünden sonra mı, yaptırıldığı bilinmemektedir. Sarnıcı inşa ettirerek buraya yerleşen Şeyh Mes'ud, zâviyesini buraya inşa ettirmiş ve vefat ettikten sonra da zâviyesine gömülmüş olabilir. Veya vefat ettikten sonra, bugün mezarının bulunduğu alana gömülmüş ve daha sonrasında da bu yere, müritleri tarafından onun adına bir zâviye inşa ettirilmiş olabilir. Bu nedenlerle zâviyenin en erken, M.1183 tarihinde veya bu tarihten hemen sonra yapılmış olduğu kabul edilebilir.

Zâviye ile ilgili ulaşılabilen en eski tarihli belge M.1374 Mencik Zâviyesi'nin Vakfiyesidir. Vakfiyede, vakıf gelirlerinden bir kısmı, Şeyh Mes'ud Zâviyesi de dâhil, bazı zâviye ve medrese görevlilerine maaş olmak üzere şart koşul-

Şekil 7. Avlu – Batı Eyvanı (1993).

muştur.⁸ M.1374 Mencik Zâviyesi'nin Vakfiyesinde, Şeyh Mes'ud Zâviyesi'nin ismi zikredildiğine göre, bu tarihten önce Şeyh Mes'ud Zâviyesi'nin inşa edilmiş olması gerekir. Bu nedenle de, zâviyenin en geç M.1374 yılından daha önce yapılmış olduğu kabul edilebilir.

Bu nedenlerle, Şeyh Mes'ud Zâviyesi'nin inşa tarihini en erken, 12. yüzyıl sonu veya 13. yüzyıl başına, en geç ise, 14. yüzyıl ortalarına veya son çeyreğine tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

M.1183 tarihli sarnıç inşa kitabesinden, Şeyh Mes'ud'un 12. yüzyıl ortaları ve sonlarında veya 13. yüzyıl başlarına kadar yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak Şeyh Mes'ud'un kimliği ve kişiliği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.⁹

⁸ Mencik Zâviyesi Vakfiyesi'ne göre vakıf gelirlerinin bir kısmı, Ayn-ı Halilürrahman Zâviyesi, Mevlüd-i Halilürrahman Zâviyesi, Şeyh Mes'ud Zâviyesi, Temürboğa Medresesi görevlilerine ve bazı seyyid ve âlimlere cihet (maaş) olmak üzere şart koşulmuştur (Bizbirlik, 2002, s.376).

⁹ Karakaş, Şeyh Mes'ud'un, Ahmed Yesevi'nin halifelerinden biri olduğunu, Nişabur'dan Urfa'ya gelmiş ve 1183 tarihlerinde Urfa'da yaşamış, Urfa'yı müslümanlaştırmaya çalışmış bir evliya olduğunu ifade emektedir (Karakaş, 2001, s.260). Evliyalar Ansiklopedisinde ise "Şeyh Mesut Horasanî Urfa evliyasından. Seyyid Ahmed Rufai hazretlerinin torunu olduğu dışında hakkında bilgi yoktur. Türbesi Urfa'da olup ziyaret edilmektedir" yazılıdır (Evliyalar Ansiklopedisi, C.11, s.284). Ancak her iki kaynaktan da bilgilerin kaynağı verilmemiş, bu bilgileri doğrulamak mümkün olmamaktadır.

Şekil 8. Avlu – Batı Eyvanı son tamirden sonra.

Vakıf kayıtlarında zâviyenin isminin, Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi¹⁰ olarak geçmesinden ve sarnıç kitabesinden de babasının Nişaburlu olması dolayısıyla, Şeyh Mes'ud'un, Horasan bölgesinden Urfa'ya gelmiş ve 12. yüzyıl ortasından, 13. yüzyıl başlarına kadar yaşamış bir kişi olduğu kabul edilebilir.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR

Yapıda iki adet tamir kitabesi bulunmaktadır. Kitabeler, avlunun kuzey tarafındaki mekânın duvarlarında yer almaktadır (Şekil 3 ve 4). Mekânın, batı duvarındaki tamir kitabesinden, yapının Ali Paşa tarafından, M. 1684 (H.1096) tarihinde tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Kuzey duvarındaki tamir kitabesinden ise yapının, Ömer Bey adında biri tarafından M.1717 (H.1129) yılında tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Yapıda 2000'li yıllarda, Urfa Valiliği tarafından kısmi bir

¹⁰ M.1374 Mencik Zâviyesi'nin Vakfiyesinde, Şeyh Mes'ud Zâviyesi'nin ismi zikredilmektedir. Ayrıca, Ruha'da Şeyh Mes'ud-ı Horasanî Zâviyesi hakkındaki, R. 7 Mayıs 1329 / M. 20 Mayıs 1913 tarihli bir vakıf kaydında da, boş olduğundan ilgili kanunlar gereği bir zâviyedar atanmalı demektir (VGMA, nr. 4588/103).

Şekil 9. Avlu – Doğu Eyvanı.

onarım yapılmıştır. Ancak bu tamiratla ilgili Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tamiratın tam tarihi ve yapıda nerelere müdahaleler yapıldığı bilinmemektedir. Ancak 1993 yılındaki mevcut fotoğraflardan, bu tamiratta, batı eyvanının avlu tarafındaki (sonradan yapıldığı anlaşılan) kemerlerin kaldırıldığını (Şekil 7 ve 8), sandukanın bulunduğu doğu eyvanın yeniden düzenlendiğini (Şekil 9), yapının giriş kısmında, kısmi çevre düzenlemesi-merdivenler yapıldığını ve yapıda bazı küçük bazı tamiratların da yapıldığı anlaşılmaktadır.

Zâviye, en son olarak 2010-2011 yıllarında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilmiştir. Bu tamiratlarda (27.08.2010 - 30.10.2011), doğu cephesinde zemin kotunun alt kısmında kalan mezar odasının giriş kısmı kazılarak açılmış (Mayıs 2011) ve mezar odasına ulaşılmış (Şekil 10 ve 11), cephelerde dam hizasındaki korniş tamamlanmış, damda beton kısımlar sökülerek kaldırılmış, su yalıtımı yapılarak taş kaplanmış, yapının iç ve dış taş cephe yüzeyleri kumlanarak temizlenmiş, yapıda genel bakım ve onarımlar yapılarak, yapının çevre düzenlemesi de yapılmıştır. Ayrıca bu tamiratta açılmış olan mezar odasında, tahrip olmuş durumdaki mezar tamir edilmiş ve odanın ön kısmındaki merdivenli kısım yeniden düzenlenerek, üzeri sabit cam bir kapakla kapatılmıştır.

Yapının geçirdiği bu son tamiratlarda (batı eyvandaki kemerlerin kaldırılması (Şekil 7 ve 8), mezar odasının açılarak (Şekil 10 ve 11), mezarın tamir edilmesi hariç) zaviyeye, yapısal bir müdahalenin olmadığı, yapıda genel bir sağlamlaştırma temizlik, çevre düzenlemelerinin yapıldığı görülmektedir. Ayrıca zâviyenin hemen her cephesindeki duvar yüzeylerinde, yapının geçirdiği tamiratlara ait olduğu anlaşılan, izler görülmektedir.

YAPININ KONUMU VE YAKIN ÇEVRESİ

Şeyh Mes'ud Zâviyesi, Urfa iç kalesinin güneyinde, Top

Şekil 10. Doğu Cephesi – Mezar Odası Girişi.

Şekil 11. Mezar Odası ve Mezar.

Dağı'nın güney eteklerinde bulunmaktadır. Yapı, topoğrafik olarak yüksekçe bir yerde (Şekil 1 ve 6) ve kayalık bir bölgede inşa edilmiş olup, yakınında mağaralar ve sarnıçlar yer almaktadır (Şekil 12 ve 13).

Şekil 12. Çevredeki Mağara ve Sonraki Yerleşim.

Şekil 13. Çevredeki Kaya Yerleşimleri.

Sarnıçlar

Günümüzde, zâviyenin batı tarafında iki adet, güney tarafında ise dört adet armut tipi sarnıç bulunmaktadır.¹¹

¹¹ Ancak sarnıçlar, günümüzde kullanılmadığından, içleri çöp ve moloz dolmuştur.

Yapının yakın çevresinde her hangi bir su kaynağı bulunmamaktadır.¹² Bu nedenle sarnıçların bu bölge için hayati önem taşıdığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Burada her hangi bir yapı inşa edilebilmek için, öncelikle burayı kullanacak olan kişilerin, su ihtiyaçlarının sağlanmış olması gerekmektedir. Yapının ve mağaraların yakınındaki sarnıçlar bu ihtiyaçtan inşa edilmiş olmalıdır. Bu nedenle, sarnıçların bir kısmı, yapıdan daha önce yapılmış olması gerekir. Hatta etraftaki mağaraların düzenlenerek, sürekli olarak kullanılabilmesi için de, öncelikle bu sarnıçların yapılmış olması gerekir.

Zâviyenin batı tarafında bulunan bir sarnıcın, kaya üzerine yazılmış kitabesinden, sarnıcın Said oğlu Mes'ud tarafından M.1183 yılında bitirildiği anlaşılmaktadır. Diğer sarnıçların inşa kitabeleri bulunmadığından inşa tarihleri ve kimin tarafından yaptırıldıkları belli değildir.

Mağaralar – Kaya Yerleşimleri

Kayalık bir alanda bulunan zâviyenin batı tarafında mağaralar yer almaktadır. Mağaraların, kaya yerleşimleri olarak kullanıldığı görülmektedir (Şekil 12 ve 13).

Sarnıç-sarnıçlar yapıldıktan sonra, muhtemelen ilk yerleşme için, buradaki mağaralar kullanılmış olmalıdır. Bunu etraftaki mağaralardaki yerleşim izlerinden, özellikle de mağara içlerindeki mihraplardan anlayabilmekteyiz. Çünkü zâviye içerisinde bir mescit varken dışarıdaki mağaraları mescit şeklinde düzenlemeye gerek yoktur. Ayrıca Urfa gibi yazları çok sıcak olan bir bölgede mağaralar, sıcaklığın etkisini en aza indiren, tabii yaşam alanlarıdır.

Şeyh Mes'ud, sarnıcı inşa ettirirken de, daha sonrasında da bu kaya yerleşimleri, zâviye olarak veya yaşam-barınma alanları olarak kullanılmış olmalıdır.

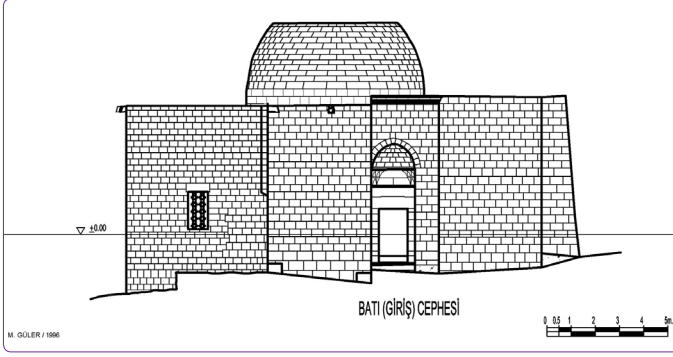
Yapının Mimari Olarak İncelenmesi

Zâviye, kare planlı merkezi bir avlu ile avlunun etrafında yer alan ve avluya açılan mekânlardan ve mezar odasından-türbeden oluşmaktadır (Şekil 2). Yapının giriş kapısı ise batı cephesinin, güney köşesindedir (Şekil 14).

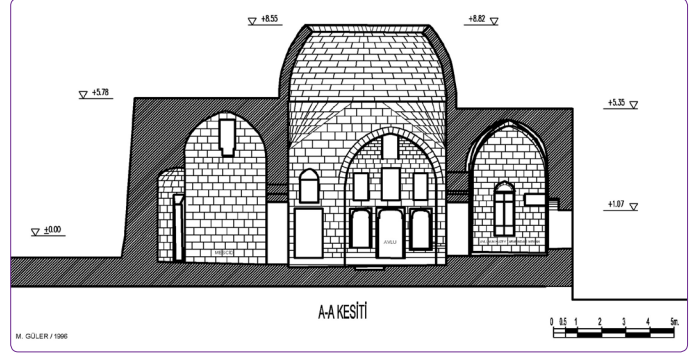
Giriş

Batı cephesinin güney tarafında bulunan giriş, giriş kapısı ile kapının arka (doğu) tarafındaki giriş holünden ve holün güney tarafındaki merdiven kısmından oluşmaktadır (Şekil 2).

¹² Özellikle yaz ayları çok sıcak ve kurak olan Urfa ve çevresinde, yakın çevresinde su kaynağı bulunmayan pek çok yapının, su ihtiyacının sarnıçlarla karşılandığı görülmektedir. Tabii su kaynağı veya kuyuların bulunmadığı yerlerde su ihtiyacı, kış ve bahar aylarındaki yağışların oluşturduğu suyun depolandığı sarnıçlardan karşılanmaktaydı. Bu nedenle, tabii su kaynağı bulunmayan yerlerde, genellikle her hangi bir yapı faaliyetine girişilmeden önce, çok büyük ve geniş sarnıçların kazıldığı görülmektedir. Çünkü sıcak ve kurak bölgelerde, su kaynağı bulunmayan yerlere yapı yapılacak ise öncelikle bu yapılarda yaşayacak olan insan ve hayvanların su ihtiyaçlarının mutlaka karşılanması gerekir. Kayalık zeminlere kazılan bu sarnıçlarla, yeraltında büyük miktarlarda su depolanmakta ve suyun yaz aylarında buharlaşması da önlenmektedir. Ancak böylelikle bu bölgelerde, yapı faaliyetine ve sürekli yerleşime geçilebilmek mümkün olabilmektedir.

Şekil 14. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi – Giriş Cephesi.

Şekil 16. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi- Kesit.

Şekil 15. Batı (Giriş) Cephesi (1993).

Eyvan şeklindeki girişin, doğu tarafında dikdörtgen giriş kapısı yer almaktadır (Şekil 14 ve 15). Kapının lentosunun üst kısmında köşelerde, ikişer sıra mukarnas bulunmaktadır. Girişin üzeri ise yarım kubbe ile devamındaki tekne tonozla örtülmüştür. Ayrıca girişin bulunduğu kısım, dam hizasında, profilli bir saçakla nihayetlenmektedir.

Giriş kapısının arka tarafındaki giriş holünden avluya geçilmektedir. Holün güney tarafında, dar uzun dikdörtgen şeklinde, dama çıkan, yirmi basamaklı bir merdiven bulunmaktadır.¹³ Merdivenin üzeri, alttaki merdiven basamaklarına paralel olarak, basamak şeklinde, düz olarak örtülmüştür.

Avlu

Kare planlı merkezi avlu, yapının ortasında bulunmaktadır. Avlunun güney tarafında mescit, kuzey tarafında enine dikdörtgen şeklindeki bir mekân, doğu ve batı taraflarında ise birer eyvan yer almaktadır (Şekil 2).

Kare şeklindeki avlunun üzeri kubbeye örtülüdür (Şekil 16). Alttaki kareden, üstteki daire kubbe tabanına, köşelerde bulunan ayrıtlı düzlem üçgenlerle geçilmek-

¹³ Merdivenin bulunduğu kısımda, mescidin batı duvarı ile cephe duvarı arasındaki duvar, geniş olduğundan, merdiven bu duvarlar arasına yerleştirilmiştir (Şekil 2). Dama çıkan bu merdiven, ezan okumak, yaz aylarında damda yatmak ve damın bakım ve onarımı için yapılmış olmalıdır.

Şekil 17. Avlu Üst Örtüye Geçiş ve Yarım Kubbe.

tedir (Şekil 17 ve 18). Köşelerde yer alan ikişer adet üçgen geçiş elamanıyla, onikigene dönüşen avlunun üzeri kubbeye örtülmüştür. Ancak kubbe, yaklaşık olarak yarı yüksekliğine kadar (on dört sıra taşla) örülmüştür. Kubbenin ortası ise açıktır (Şekil 17 ve 19). Üzeri (ortası) açık, yarım kubbenin son sırasındaki taşlar, dıştan, içe doğru eğilidir.

Şekil 18. Avlu Üst Örtüye Geçiş, Ayrıtlı Düzlem Üçgen - Detay.

Şekil 19. Avlu - Üst Örtü, Yarım Kubbe.

Şekil 20. Mescit (1993).

Avlunun Etrafındaki Mekânlar

Mescit

Avlunun güney tarafında bulunan mescit, doğu-batı yönünde, enine dikdörtgen şeklindeki bir mekândan oluşmaktadır (Şekil 2 ve 20). Mescidin güney duvarının ortasında mihrap bulunmaktadır (Şekil 21).

Mihrabın her iki yanında birer kırmızı renkli mermer sütünce, sütüncelerin üzerinde de birer başlık yer almaktadır. Başlıkların üzerine ise mihrabın kavsara kemeri oturmaktadır. Her iki yandaki sütüncelerin gerisindeki mihrap nişi, yarım daire şeklindedir.

Enine dikdörtgen şeklindeki mescidin üzeri, doğu-batı yönünde bir beşik tonozla örtülüdür (Şekil 16 ve 20). Mescidin doğu ve batı¹⁴ duvarında birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Avlunun Kuzey Tarafındaki Mekân

Doğu-batı yönünde, enine dikdörtgen şeklindeki mekân, yapıdaki en büyük mekândır (Şekil 2). Mekânın üzeri, do-

ğu-batı istikametindeki bir beşik tonozla örtülüdür (Şekil 16). Ancak tonozun avlu hizası ile batı tarafındaki kısmı arasında, bir yüzey farkı mevcuttur (Şekil 22). Ayrıca mekânın zemininde de kot farkları vardır.

Mekânın güney duvarında avluya açılan, dikdörtgen bir giriş kapısı ile iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Şekil 23). Kapı ile güneydoğu köşesindeki pencerenin üzerinde de, üstte kemerli birer pencere daha vardır.

Mekânın kuzey duvarında dört adet, batı duvarlarında da bir adet sivri kemerli pencere, doğu duvarında ise bir adet yarım daire kemerli pencere bulunmaktadır. Ancak bu pencereler cephelerde dikdörtgendir.

Mekânın kuzey ve batı duvarlarında tamir kitabeleri vardır. Kuzey duvarındaki kitabede, yapının Ali Paşa tarafından 1684 yılında tamir ettirildiği yazılıdır (Şekil 4). Batı duvarındaki kitabede ise Ömer Bey adında birinin yapıyı M.1717 yılında tamir ettirdiği yazılıdır (Şekil 3).

Eyvanlar

Avlunun doğusunda ve batısında birer eyvan bulunmaktadır (Şekil 2).

¹⁴ Bu pencere dama çıkan merdivene açılmaktadır.

Şekil 21. Mescit – Mihrap (1993).

Batı Eyvanı

Kareye yakın dikdörtgen şeklindeki eyvanın¹⁵ üzeri, yarım tekne tonozla örtülüdür (Şekil 8). Eyvanın zemini, avlunun zemininden yaklaşık 35-40 cm. daha yukarıdadır.

Doğu Eyvanı - Türbe

Kareye yakın dikdörtgen şeklindeki eyvanın üzeri de, yarım tekne¹⁶ tonozla örtülüdür. Eyvanın ortasında, üzeri kumaş örtülü, bir sanduka¹⁷ vardır (Şekil 9). Eyvanın alt kısmında (bodrum katında), bir mezar odası yer almaktadır. Sandukanın bulunduğu eyvan, günümüzde türbe olarak kullanılmaktadır. Ayrıca eyvanın doğu duvarında, küçük mazgal bir pencere bulunmaktadır.

Avlunun Güneydoğu Köşesinde Bulunan Mekân

Avlunun güneydoğu köşesinde bulunan kareye yakın

¹⁵ Eyvanın avluya açılan kısmında, üzerinde üst üste üç sıra pencere bulunan ve sonradan örüldüğü anlaşılan bir duvar bulunmaktaydı. Bu kısımlar 2000'li yıllardaki bir tamiratta kaldırılmıştır (Şekil 7, 8).

¹⁶ Doğu ve batı eyvanının üzeri, ön taraflarındaki bir beşik tonoz ile devamındaki bir manastır tonoz parçasının birleşiminden oluşan yarım tekne tonoz şeklindedir.

¹⁷ Üzeri yeşil kumaşla örtülü sandukanın iç kısmı ahşaptır. Ancak sanduka oldukça niteliksizdir. Son tamiratta da tekrar yenilenmiştir.

Şekil 22. Kuzey Taraftaki Mekân, Tonozdaki ve Duvardaki Dış, Zemindeki Kot Farkı.

Şekil 23. Avlu – Kuzey Tarafı, Son Tamirden Sonra.

dikdörtgen mekân, mescit ile doğu taraftaki eyvan arasında yer almaktadır (Şekil 2) Mekânın üzeri doğu-batı istikametindeki bir beşik tonozla örtülüdür. Mekânın, gerek küçük olması ve gerekse de dışarıya penceresinin bulun-

maması sebebiyle, buranın bir çile hücresi olduğu kabul edilmektedir.¹⁸

Mezar Odası

Yapının bodrum katında bir mezar odası bulunmaktadır. Mezar odası, sandukanın bulunduğu doğu eyvanın alt kısmında (bodrum katında) yer almaktadır (Şekil 24).

Mezar odasının girişi, doğu cephesinde zemin seviyesinin alt kısmında kaldığından, bu kısım daha önceleri görülememekteydi. Son tamiratta, doğu cephesindeki mezar odasının giriş kısmı, yapılan kazı ile açılmıştır (Mayıs 2011) (Şekil 10). Mezar odasının ön (doğu) tarafında, doğu-batı yönünde dar uzun bir koridor şeklindeki girişi olduğu görülmektedir. Giriş kısmının arka tarafında, odanın dikdörtgen giriş kapısı bulunmaktadır.

Doğu-batı yönünde boyuna dikdörtgen şeklindeki mezar odasının üzeri, beşik tonozla örtülüdür (Şekil 11). Tonoz başlangıcı ana kayaya oturmaktadır. Mezar odasının ortasında, tahrip olmuş durumda ve muhtemelen Şeyh Mes'ud'a ait, bir mezar bulunmaktadır. Dikdörtgen gövdeli mezarın mezar taşı yoktur.

Cepheler

Batı Cephesi (Giriş Cephesi)

Cephede, kuzeybatı taraftaki kısım önde, diğer bölümler ise kademeli olarak daha geridedir (Şekil 14 ve 15).

Cephenin güney tarafında, yapının giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısı, eyvan şeklindedir. Eyvanın batı tarafındaki dikdörtgen asıl giriş kapısının üzerinde, iki sıra mukarnas yer almaktadır. Girişin üzeri ise, yarım tekne tonozla¹⁹ örtülüdür. Ayrıca girişin üst kısmında, dam hizasında, profilli bir saçak vardır.²⁰

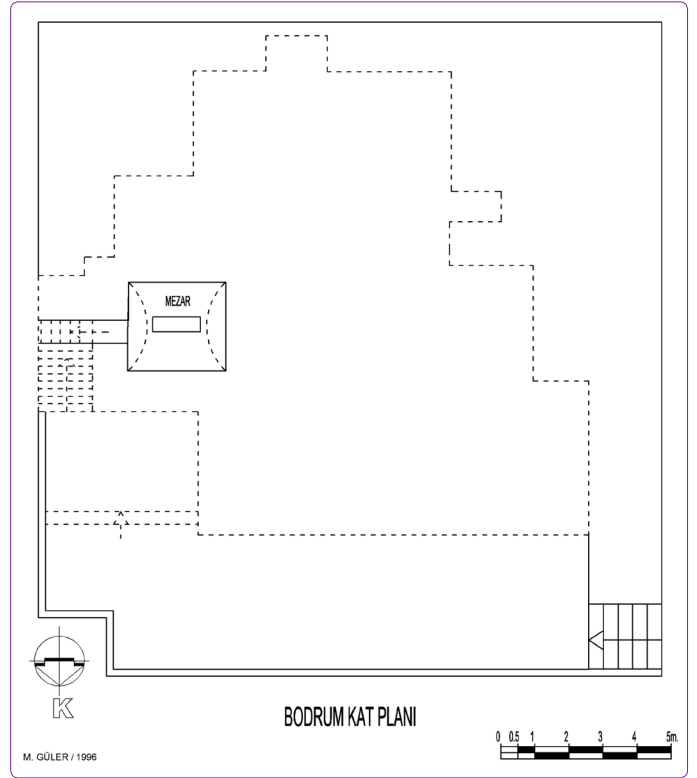
Cephenin, kuzeybatı tarafında dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. Ancak pencerenin içi, düşey olarak iki sıra altı kollu yıldızlarla taş parmaklık oluşturacak şekilde örülmüştür.

Cephe dam seviyesinde düz bir hat halinde devam etmekte, ancak cephenin gerisinde avlunun üzerini örten yarım kubbe yer almaktadır.

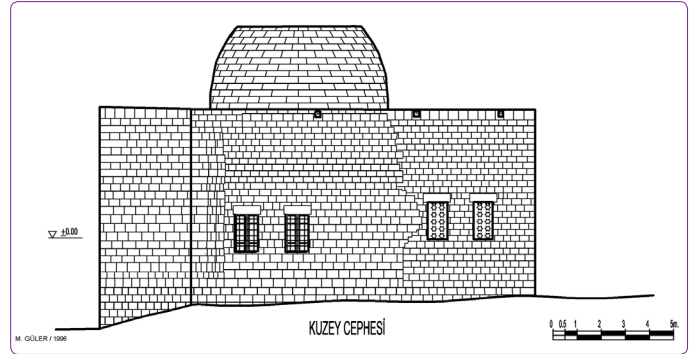
Kuzey Cephesi

Düz taş duvar niteliğindeki cephedeki tek hareketlilik, cephenin doğu tarafındaki kısım, geri çekilerek sağlanmıştır (Şekil 25).

Cephede, dört adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden batı taraftaki ikisinin içi, düşey olarak iki sıra altı kollu yıldızlarla taş parmaklık oluşturacak şekilde

Şekil 24. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi Bodrum (Mezar Odası) Kat Planı – Rölöve (Vakıflar Ş. urfa Bölge Müdürlüğü arşivinden- 2011).

Şekil 25. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi – Kuzey Cephesi.

örülmüştür. Cephede, dam hizasında üç adet çörtlen bulunmaktadır. Ayrıca cephe yüzeyinde,²¹ tamirat izlerinden olduğu anlaşılan yüzey farklılıkları görülmektedir (Şekil 26).

Doğu Cephesi

Cephede, yapının doğu eyvanının bulunduğu kısım önde, diğer bölümler ise kademeli olarak daha geridedir (Şekil 27 ve 28).

Cephenin kuzey tarafında büyük dikdörtgen bir pencere

¹⁸ Ancak, giriş kapısının tam karşısında olması, avluya açılan kapısının bulunması ve mekânın üst örtüsünün çok yüksek olması, bu odanın bir çile hücresi olması ihtimalini güçleştirmektedir.

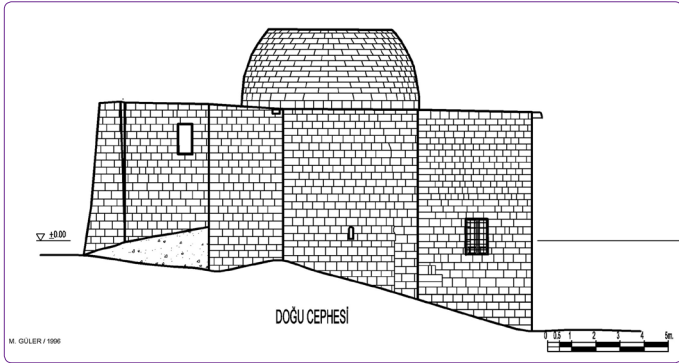
¹⁹ Tonoz, ön tarafındaki bir beşik tonoz ile devamındaki yarım kubbe parçasının birleşiminden oluşan yarım tekne tonoz şeklindedir.

²⁰ Son tamiratta, bu profilli saçak tüm cephe duvarlarını dolanacak şekilde yeniden yapılarak tamamlanmıştır.

²¹ Cephenin yaklaşık olarak ortasında, altı kollu yıldız şeklindeki parmaklıklı pencerenin doğu (sol) tarafında, cephe boyunca aşağıdan yukarıya kadar bir hat boyunca taşlarda bir yüzey farklılığı bulunmaktadır (Şekil 26). Yüzey farklılığının olduğu bu kısım, yapının iç kısmında avlunun kuzey tarafındaki mekânın duvar ve tonozlarındaki yüzey farklılıklarının bulunduğu kısımın yaklaşık aynı hizadadır (Şekil 2, 25).

Şekil 26. Kuzey Cephesi – Tamirat İzleri, Duvardaki Yüzey Farkı (1993).

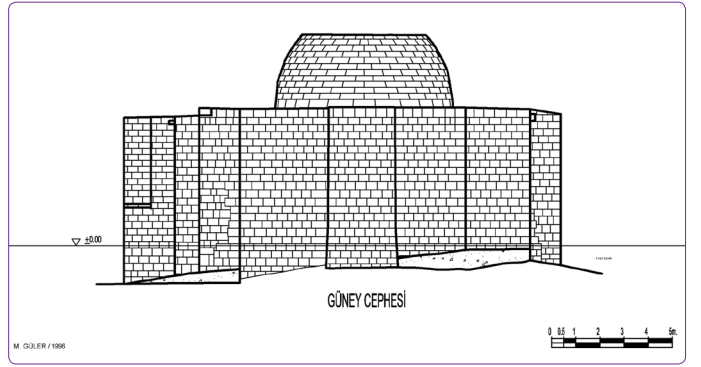
Şekil 27. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi – Doğu Cephesi.

ile cephenin orta kısmında, doğu eyvanına açılan küçük bir (mazgal) pencere bulunmaktadır. Ayrıca cephenin güney tarafında, cephe duvarının üst kısmında, mescide açılan dikdörtgen bir pencere daha mevcuttur.

Dam hizasında ve yaklaşık olarak cephenin ortasında, bir tane çörtlen vardır. Ayrıca cephe yüzeyinde, tamirat izlerinden kaynaklandığı anlaşılan yüzey farklılıkları görülmektedir.

Şekil 28. Doğu Cephesi (1993).

Şekil 29. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi – Güney Cephesi.

Şekil 30. Güney Cephesi (1993).

Cephede, doğu eyvanının küçük mazgal penceresi hizasında (zemin seviyesinin alt kısmında) mezar odasının girişi bulunmaktadır. Ancak mezar odasının girişi, zemin kotunun altında olduğundan görünmemektedir.

Güney Cephesi

Cephede, mescidin bulunduğu orta kısım önde, diğer bölümler ise kademeli olarak daha geridedir (Şekil 29 ve 30). Mescidin mihrap kısmı ise cephede eğimli bir payanda şek-

linde, çıkıntı yapmaktadır. Ayrıca cephede tamirat izlerinden kaynaklandığı anlaşılan yüzey farklılıkları görülmektedir.

Yapı Elamanları

Duvarlar

Yapıyı çevreleyerek, iç kısımlarda da mekânları oluşturan ve üst örtüleri taşıyan duvarlar, cephelerde ve iç kısımlardaki mekânlarda, ince yonu kesme taş duvar niteliğindedir (Şekil 15 ve 22).

Yığma yapım tekniğinde inşa edilmiş olan yapıdaki tüm duvarlar taşıyıcı duvar niteliğindedir.²²

Kemerler

Yapıda kemerler, pencere üstlerinde ve sivri kemer şeklindedir. Ayrıca mescidin dikdörtgen kapısı ile avlunun kuzey tarafındaki mekânın²³ alt sırada, ortadaki dikdörtgen penceresi üzerinde birer tahfif kemeri bulunmaktadır (Şekil 23).

Geçiş Elemanları

Üçgenler

Kare şeklindeki avlunun üzeri kubbeye örtülü olduğundan, alttaki kareden, üstteki daire kubbe tabanına, köşelerde bulunan ayrıtlı düzlem üçgenlerle geçilmektedir (Şekil 16, 17 ve 18).

Üst Örtüler

Tonozlar

Yapının bodrum katındaki bir mezar odasının üzeri, doğu-batı yönünde beşik tonozla örtülüdür (Şekil 11).

Avlunun etrafındaki mekânlardan, mescidin (Şekil 16 ve 20), kuzey taraftaki mekânın ve avlunun güneydoğu köşesinde bulunan mekânın üzeri, doğu-batı istikametindeki birer beşik tonozla örtülüdür.

Doğu ve batı eyvanlarının üzeri, yarım tekne tonozla örtülüdür (Şekil 8). Üst örtüler, ön taraflarındaki bir beşik tonoz ile devamındaki bir manastır tonoz parçasının birleşiminden oluşan yarım tekne tonoz şeklindedir. Ancak tonozların tekne kısımları dardır. Ayrıca girişin üzeri de, yarım tekne tonozla (devamında yarım kubbeyeyle) örtülüdür.

Kubbe

Kare şeklindeki avlunun üzeri kubbeye örtülüdür (Şekil 16, 17 ve 18). Ancak kubbe, yaklaşık olarak yarı yüksekliğine kadar (on dört sıra taşla) örülmüş ve üzeri (ortası) açık bırakılmıştır (Şekil 17 ve 19). Üzeri (ortası) açık bırakılmış olan yarım kubbenin son sırasındaki taşlar, dıştan, içe doğru eğimlidir.

Dam

Yapının üzeri, avlunun üzerini örten kubbe hariç, düz damdır (Şekil 30).

Mimari Elamanlar

Kapılar

Yapının batı cephesinin güney tarafında, eyvan şeklinde giriş kapısı bulunmaktadır. Eyvanın batı tarafındaki dikdörtgen asıl giriş kapısının üzerinde, iki sıra mukarnas yer almaktadır. Girişin üzeri ise yarım kubbe ile devamındaki tekne tonozla örtülüdür (Şekil 14 ve 15). Ayrıca yapıda avlunun etrafındaki mekânlardan, mescidin, kuzey tarafındaki mekânın ve güneydoğu köşedeki mekânın, birer dikdörtgen giriş kapıları bulunmaktadır.

Pencereler

Yapıda cephelerde ve avlunun etrafındaki mekânlarda (avluya açılan) pencereler yer almaktadır.

Cephelerde yer alan pencereler dikdörtgendir. Batı cephesinin, kuzeybatı tarafında yer alan dikdörtgen pencerenin içi, düşey olarak iki sıra altı kollu yıldızlarla taş parmaklık oluşturacak şekilde örülmüştür (Şekil 14 ve 15). Kuzey cephesinde bulunan dört adet dikdörtgen pencereden, batı taraftaki ikisinin içi de, düşey olarak iki sıra altı kollu yıldızlarla taş parmaklık oluşturacak şekilde örülmüştür (Şekil 6, 25 ve 26). Doğu cephesinde, cephenin kuzey tarafında büyük dikdörtgen bir pencere ile cephenin orta kısmında, doğu eyvanına açılan küçük bir (mazgal) pencere bulunmaktadır. Ayrıca cephenin güney tarafında, cephe duvarının üst kısmında, mescide açılan dikdörtgen bir pencere daha mevcuttur (Şekil 27).

Avlunun etrafındaki mekânlardan, mescidin kuzey duvarında, avluya açılan giriş kapısının iki yanında, altta birer dikdörtgen pencere ile bu pencerelerin üzerinde birer sivri kemerli pencere yer almaktadır. Avlunun kuzey tarafındaki mekânın güney duvarında (avluya açılan), iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Ayrıca mekânın giriş kapısı ile güneydoğu köşesindeki pencerenin üzerinde de, üstte sivri kemerli birer pencere daha vardır (Şekil 23). Avlunun güneydoğu köşesinde bulunan mekânın giriş kapısının üzerinde de sivri kemerli bir pencere yer almaktadır (Şekil 9).

Mihrap

Mescidin güney duvarının ortasındaki mihrap, yarım daire şeklindeki bir mihrap nişi ile nişin iki yandaki birer sütünceden oluşmaktadır (Şekil 21). Mihrap nişinin üzeri yarım kubbe şeklindedir.

Mihrabın her iki yanında kırmızı renkli mermer sütüncelerin altında, yatay kaval silmeler bulunan birer sütün tabanı bulunmaktadır. Sütüncelerin üzerinde birer de sütün başlığı yer almaktadır. Ancak taban ve başlık yüzeyleri oldukça tahrip olmuş durumdadır. Sütün başlıklarının üzerine ise mihrabın kavsara kemeri oturmaktadır

Yapı Malzemesi

Yapının tamamı, ince yonu kesme taş malzemeyle ve yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Yapıda, mekânların

²² Yapıda taşıyıcı olarak duvar kullanılmış, ayak kullanılmamıştır. Ayrıca mescitte, mihrabın iki yanında birer kırmızı renkli mermer sütünceler bulunmaktadır.

²³ Bu mekânların avluya bakan kısımlarındaki (dikdörtgen) kapılar ile alt kat pencerelerin üzerleri lentoludur.

zeminleri de taş kaplamadır (Şekil 8). Ayrıca mescidin, mihrap nişinin iki yanında birer adet kırmızı renkli mermer sü-tünce bulunmaktadır (Şekil 21).

Yapının İşlevi

Yapıda inşa kitabesi bulunmadığından, yapıyla ilgili yayınlarda, yapının işlevi hakkında farklı değerlendirmeler mevcuttur. Yapı, çeşitli yayınlarda, türbe,²⁴ tekke²⁵ veya zâviye²⁶ olarak belirtilmektedir. Ancak yapının inşa ve bani kitabesi bulunmasa da, yapı hakkında Osmanlı vakıf kayıtları bulunmaktadır. Yapı, vakıf kayıtlarına göre zâviye²⁷ olarak kaydedilmiştir.

Zâviyeler,²⁸ her hangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresi altında topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolcuların ücretsiz olarak kaldıkları, içlerinde genel olarak mescit, kurucu şeyhin türbesi, derviş ve misafir odaları, mutfak ve erzak odaları, hamam ve ahır bölümleri bulunan yapılardır.²⁹

Tarikat yapıları “zâviye, tekke, hânkah, dergâh, asitâne, buka, ribat, imaret” gibi çok çeşitli isimlerle anılabilmektedir. Ancak tarikat yapılarının isimlendirilirken kullanılan bu terimler, yapıların ne yapı tipinde ne de fonksiyonun da belirleyici olmamaktadır.³⁰ Ayrıca bir yapının zâviye olarak

isimlendirilmesi için her hangi bir yapı tipolojisine uyması-na gerek yoktur. Sadece o amaçla kullanılması yeterlidir.³¹

Şeyh Mes’ud Zâviyesi de mimari olarak mescit, kurucu şeyhe ait olduğu kabul edilen mezar-türbe ve zâviyedeki insanların kalabileceği diğer bölümlerden oluşmaktadır. Ayrıca yapının yakınlarında kaya yerleşimleri (Şekil 12 ve 13) ve sarnıçlar da bulunmaktadır.

Yapının mimari özellikleri ile vakıf kayıtlarından anlaşıl-dığına göre bu yapı, Şeyh Mes’ud’a bağlı tarikat mensupla-rının birlikte yaşadıkları ve gelip geçen yolcuların kaldıkları bir zâviye olmalıdır.

Yapının Özgünlük Durumunun Değerlendirilmesi

Tamir kitabelerinden anlaşıldığına göre yapı, M. 1684 (H.1096) ve M.1717 (H.1129) yıllarında tamir görmüştür. Yapı 2000’li yıllarda, Urfa Valiliği tarafından ve en son ola-rak da 2010-2011 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tara-fından tamir ettirilmiştir.

M. 1684 (H.1096) ve M.1717 (H.1129) tamir kitabele-rinden ve kitabelerin buldukları yerlerden, tamirlerin daha çok yapının kuzey tarafındaki mekânla ilgili olduğu görülmektedir. Avlunun kuzey tarafındaki mekânda, du-varlarda bulunan tamirat kitabelerinden, zemindeki kot farklılığından ve duvarlardaki yüzey farklılıklarından, bu bölüme bazı müdahaleler-onarımlar yapıldığı anlaşılmak-tadır. Yapının planı incelendiğinde, zâviyenin genel olarak simetrik bir plana sahip olduğu, yapının kuzeybatı köşe-sinin, bu simetriyi bozduğu görülmektedir. Tamir kitabe-leri ile duvar yüzeylerindeki farklılıklardan ve plandaki bu durumdan, bu mekânın kuzeybatı tarafının, batı yönünde uzatıldığı izlenimi vermektedir. Bu nedenle avlunun kuzey tarafındaki enine dikdörtgen mekânın, kuzeybatı tarafının M. 1684 (H.1096) tarihindeki tamirde batı yönünde uzatı-larak genişletildiği söylenebilir.

Yapıda 2000’li yılların başında ve 2010-2011 yıllarında-ki tamiratlarda genel olarak, zâviyenin batı eyvanının avlu tarafındaki kemerler kaldırılması (Şekil 7 ve 8), mezar oda-sının kazılarak açılması (Şekil 10 ve 11) ve mezarın tamir edilmesi hariç, zâviyeye yapısal bir müdahalenin olmadığı, yapıda genel bir sağlamlaştırma temizlik, çevre düzenle-melerinin yapıldığı görülmektedir.

Ayrıca yapıda cephe duvarlarındaki, yüzey farklarının oluşturduğu tamirat izlerine rağmen, cephelerdeki bu kısımın genel olarak özgün durumunu koruduğunu, yani çok fazla bir değişiklik göstermediği söylenebilir. Bu tamirat izleri daha çok yıkılmış olan cephe duvarları yeniden yapılırken, yapılan kısımlardaki duvarların, eski duvar yü-zeylerinden birkaç santim içeri çekilmesi veya dışarı çık-a-rılmasından oluşan (yüzey farklarının oluşturduğu) tamir izleri şeklindedir.

³¹ Kuban, 2002b, s.211.

²⁴ Alper, yapının bir türbe olduğunu ve dört eyvanlı Selçuklu medreseleri ile büyük benzerlik gösterdiğini, yapının, türbenin yanı sıra küçük bir eğitim yapısı olabileceğini hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir (Alper, 1987).

²⁵ Karakaş, yapının tekke olduğunu ifade etmektedir (Karakaş, 2001:253).

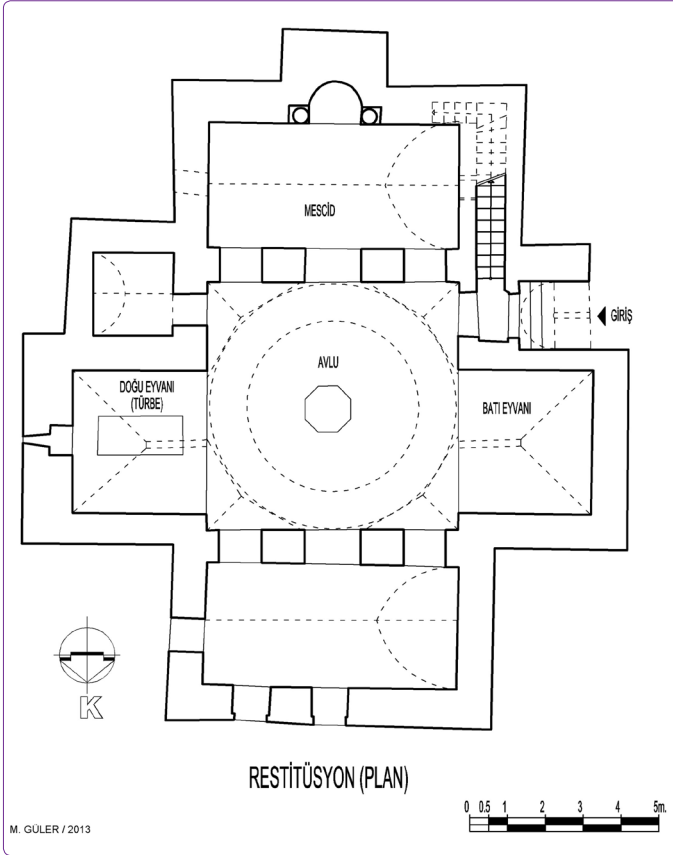
²⁶ Bizirlik (2002, s.381) ve Turan (2005, s.157), yapının zâviye olduğunu ifade etmektedir.

²⁷ Yapı hakkında vakıf kayıtlarına göre, Bizirlik şunları ifade etmektedir; “Her ne kadar zâviye olarak kaydedilmiş olsa da, vakfın diğer zâviyelerden ayrı-lan bir özelliği vardır ki, o da sadece türbeden müteşekkil olmasıdır. 1523 tahririne göre vakfın geliri, bazı gayrimenkul kiralaları ve Emir Mencik vak-fından ayrılan bir hissedene sağlanmakta olup, tamamı büyük bir ihtimalle zâviyedar olan Hacı Bekir’e verilmektedir. 1540’ta, 1523’e nazaran gelir kaynaklarında ve gelir miktarlarında küçük bir artış olmuştur. Bu dönemde de gelirin büyük bir kısmı tek kişiden oluşan personele, artanı da rakabe-ye sarf olunmaktadır. 1564’te vakfın gelir kaynakları ve gelir miktarlarında 1540’ta olduğu gibi çok küçük bir artış olduğu görülmektedir. Giderlerde personel sayısı birden ikiye yükseltilmesine rağmen herhangi bir yükselme olmamıştır. 16. yüzyılın son çeyreğinde vakfın gider miktarlarında değişme olmamıştır. 16. yüzyılı takiben vakıf 18.yüzyılın ilk çeyreğine kadar faaliyeti-ni sürdürmüştür.” (Bizirlik, 2002, s.381).

²⁸ Zâviyeler hakkında Doğan, şunları ifade etmektedir; “Zâviyeler, yoğun kent yerleşmelerinden uzak, kırsal alanda kurulan “tarikat çiftlikleri” niteliğinde, kendi gereksinmelerini kendisi üreten, kapalı ekonomi türünde kuruluşlardır. Bir Tarikat Zâviyesi bağlı olduğu tarikatın merkez desteği ve denetiminde ku-rulan bir tekke değildir. Zâviye daima bir “kurucu” (inisiyator) dervişin kendi atılımıyla ve kendi olanaklarıyla, uygun gördüğü ve yerleştiği boş bir arazide oluşturduğu ilk çekirdekle başlar. Burada yönetim ve sorumluluk tarikat mer-kez örgütünde değil, kurucu şeyhin veya ölümünden sonra yerine geçen va-risinin otoritesindedir. Zâviye statüsü açısından tümüyle “özerk”tir. Zâviyenin gelişmesi ve varlığını sürdürebilmesi kurucu dervişin ve çevresinde topladığı müridlerin yeteneğine bağlıdır. Boş arazide “toprak açarak” buraları “şenlen-direbilir”, yani bayındırlaştırarak yerleşilebilir duruma getiren tarikat der-vişleri bir yandan da dinsel-mistik propaganda ve sosyal hizmet sağlayarak çevreden yeni kişileri buralara çekmeyi başarabilirlerse, burası zamanla ge-lişen bir köyün veya daha büyük yerleşmelerin ilk nüvesini oluşturduğu gibi Zâviye’nin devamı için de ortam sağlanmış olurdu. Bu koşullarda, başlangıçta ilk kişisel çabayla kurulan Zâviye’ye belli bir başarı aşamasından sonra dev-letçe güdülen iskân politikası çerçevesinde arazi ve mal bağışında bulundu-ğu görülmektedir” (Doğan, 1977, s.261-262).

²⁹ Ocak/Faruki, 1986, s.474.

³⁰ Doğan, 1977, s.58-97, Ocak, 1978, s.248-249.

Şekil 31. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi – Restitüsyon Planı.

Zâviye mimari olarak incelendiğinde, genel olarak simetrik bir plana sahip olduğu, bu simetriyi yapının kuzeybatı köşesinin bozduğu, bu kısımdaki tamir kitabelerinden ve duvar yüzeylerindeki farklılıklardan, bu mekânın kuzeybatı tarafının, batı yönünde uzatıldığı, özgün durumunda ise avlunun kuzey tarafındaki mekânın, kuzeybatı tarafında duvar yüzeyindeki izler-dişler hizasında sona erdiğini, yani bu mekânın avlu hizasına kadar olduğu kabul edilebilir (Şekil 31). Yapının diğer kısımlarının ise özgünlüğünü koruduğu söylenebilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bir tarikata bağlı şeyhin idaresindeki dervişlerin, birlikte yaşadıkları yapılar olan zâviyelerin ilk defa nerede ve ne zaman inşa edildikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, zâviyelerin kaynağını ve ortaya çıkışını tasavvuf cereyanlarının kuvvetlenmesiyle düşünmek gerekir. Dini ve tasavvufi terbiye yerleri olan zâviyeler, bu amacının yanı sıra buldukları yerlerde, etraftaki halkla ilişki kurmuş ve karşılıklı kültür alışverişinde bulunmuşlardır. Anadolu'da ise Selçuklu döneminden itibaren medreselerin pek nüfuz edemediği, köy ve göçebe çevrelerin kültür hayatlarında, zâviyelerin çok etkili olduğu görülmektedir.³² Anadolu'da zâviyeler konusu, Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi ve Müs-

³² Ocak/Faruki, 1986, s.475, 478.

lümanlaşması konusuyla paraleldir. Bu ülkede zâviyeler, ilk devirlerde bir iskân unsuru olmuş ve İslamiyet'in yayılmasında en önemli rolü oynamışlardır.³³

Zâviyelerin kurucuları şehir kökenli olmadıkları, Türkmen göçerlerin içinden çıkmış, Orta Asya kökenli, heterodoks dini söylemlerin temsilcileri oldukları vurgulanmıştır. Şeyhler ve onların dervişleri, Horasan erenleri ve Rum abdalları gibi zümreler, bunların arasından çıkmıştır. Bunlar İslam inancının halk versiyonunun yayıcılarıydı.³⁴ Zaten çeşitli kayıtlardan görülmektedir ki kurucu şeyhler, herhangi bir gezgin derviş değil, çok kere yetkili ve önemli mertebelerdeki Tarikat Babaları'dır.³⁵

Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi'nin kurucu şeyhi olan Nişaburlu Said Hengel oğlu Mes'ud'un da, Horasan bölgesinden Urfa'ya gelmiş ve 12. yüzyıl ortasından, 13. yüzyıl başlarına kadar yaşamış ve zâviyesinin bulunduğu bu bölgeye yerleşerek, Urfa'nın Müslümanlaşmasına katkı sağlamış bir kişi olduğu söylenebilir.³⁶

Urfa iç kalesinin güneyinde, Top Dağı'nın güney eteklerinde bulunan, Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi de, günümüzde etrafı yerleşim olmasına rağmen,³⁷ özgün durumunda şehir dışında bir yapıdır.³⁸

Mimari olarak Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi, kare planlı merkezi bir avlu ile etrafındaki mekânlardan oluşmaktadır. Avlunun doğu ve batı tarafında ise birer eyvan bulunmaktadır. Merkezi kare bir mekân-avlu ile etrafında eyvanlardan oluşan, merkezi mekânın, Orta Asya'dan, Anadolu'ya kadar, pek çok yapı tipinde kullanıldığı görülmektedir.³⁹ Zâviye'nin ortasında-merkezinde yer alan kare avlu ile doğu ve batı yönlerinde bulunan eyvanların bu geleneğin bir devamı olduğu söylenebilir. Ancak avlunun güney ve kuzey taraflarındaki mekânlar, eyvan şeklinde değildir. Muhtemelen tek parça ve bütün mekân elde etmek için, güneydeki mescit ile kuzey taraftaki mekân, eyvan şeklinde yapılmamıştır.⁴⁰ Ancak yapı merkezi planlı ve simetrik.⁴¹

Kare planlı avlunun üzeri, yarıya kadar örülmüş, üzeri (ortası) açık-yarım bir kubbeye örtülüdür. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi'nin, ortada kare bir avlu ile bu avlunun etrafındaki mekânlardan oluşan genel şeması ve avlunun üzerinin ortası açık, yarım bir kubbeye örtülmesi genel

³³ Ocak, 1978, s.254.

³⁴ Kuban, 2002b, s.209.

³⁵ Doğan, 1977, s.167.

³⁶ Ancak Nişaburlu Said Hengel oğlu Mes'ud ile ilgili bilgimiz bununla sınırlıdır. Şeyh Mes'ud'un kimliği ve kişiliği ile ilgili her hangi bir başka bilgiye rastlanamamaktadır.

³⁷ Yapının yakın çevresindeki yeni yerleşim alanları, 1990'lardan sonra çok artmıştır.

³⁸ Başlangıçta zâviyeler çoğunlukla, şehir yapıları olmayıp, Türkmen babalarının şehir dışında ve köylerde

kurdukları basit yapılar ve onların eklerinden oluşmaktadır (Kuban, 2002b).

³⁹ Akın 1990, Kuran 1969, Sözen 1970

⁴⁰ Bu kısımlarda eyvan yapılırsa, genişlikleri doğu ve batı tarafındaki eyvanlar kadar olması gerekirdi ve kuzey ve güney tarafındaki eyvanların yanında küçük birer mekân daha olması gerekirdi.

⁴¹ Yapıdaki simetriyi, doğu tarafındaki giriş ile dama çıkan merdiven ve güneydoğu köşesindeki mekân bozmakla birlikte, yapının genel olarak simetrik olduğu söylenebilir.

olarak, erken dönem kapalı avlulu Anadolu medreselerine benzemektedir.⁴²

Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi'nin doğu eyvanı, türbe olarak kullanılmaktadır.⁴³ Eyvanda sembolik bir sanduka, eyvanın altında ise mezar odası yer almaktadır. Eyvan şeklindeki türbelerin, Anadolu'da yaygın olduğu görülmektedir.⁴⁴

Avlunun güney tarafında mescit yer almaktadır. Avlunun etrafındaki diğer mekânların işlevleri ise tam olarak bilinememekte,⁴⁵ bunların tek bir işlevi olmaksızın, birçok işlev (sohbet, toplantı, ayin, zikir veya gündelik ihtiyaçlar) için kullanılmış olabilirler.⁴⁶

Kare planlı merkezi bir avlu ile etrafındaki mekânlardan oluşan Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi, içe dönük mimari sergilemektedir. Zaten tarikat yapıları nerede inşa edilirse edilsin, içe dönük bir mimari sergilemekte, tasarımda iklim koşulları da etkisini belli etmektedir.⁴⁷

Zâviyenin cepheleri ise, içteki mekânların şekil ve büyüklüklerinin cephelere yansımalarıyla oluşan hareketlilik ve batı cephesindeki giriş kapısı hariç, kesme taş duvar niteliğindedir. Cephelerde en önemli unsur, avlunun üzerini yarıya kadar örtmüş olan, üzeri (ortası) açık-yarım kubbedir.

⁴² Erken dönem Anadolu medreseleri, ilk zâviyeleriyle birlikte, Danişmend bölgesinde inşa edilmiştir. 1142-1164 tarihlerinde hüküm süren Danişmend meliki Nizameddin Yağıbasan adına yaptırılmış olan, Tokat ve Niksar Yağıbasan medreseleri, Türkmen bölgesinde yapılan ve tarihi bilinen en eski Anadolu medreseleridir. Bu yapılar, Orta Asya konut planlarıyla biçimsel ilişkileri olan, avlusu ve orta mekânları kubbeyle örtülü küçük boyutlu yapılardır. Bu yapıların dışarıya penceresi yoktur ve iç mekânların aydınlanması orta kubbenin opaion'u ve üzerindeki fenerleriyle olur. Orta Asya evlerinde de ortası açık kubbe örnekleri bulunmaktadır. Anadolu'daki dindarlığının öğretisel kökenleri Yesevi Türkistanı'ndadır. Kapalı medreseler ve zâviyeler, şeyhlerin, hocaların ve babaların evleri olarak doğuda başlayan biçimsel bir geleneğin devamı olarak görülebilir. Medrese ve zâviyelerde aynı plan türünün kullanıldığının kanıtı olarak, belgelerde zâviye olarak tanımlanmasına karşın, sonradan medrese olarak kullanılan ya da plan olarak medreseden farksız olan zâviyeler söylenebilir. Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri, hemen hemen aynı büyüklükteki (Tokat'daki 14m. Niksar'daki 12m çapındaki) ortası açık kubbeyle örtülüdür. Orta hacme açılan birbirine dik ikişer eyvanlı ve orta hacimleri odalarla çevrili bu iki yapı, anıtsal endişelerden uzak ve çok düzenli olmayan planlarla inşa edilmiştir. Bu tür yapıların Anadolu'da hiçbir örneği olmadığına göre, ilk kapalı medreselerin gerçekten, konut geleneğinden türediği söylenebilir (Kuban, 2002a s.164). Ortada bir avlu ile etrafında mekânların oluştuğu ve avlunun üzeri yarım-açık kubbeyle örtülü diğer medreselere örnek olarak, Afyon Boyalıköy Medresesi (yada Zâviyesi), Konya İnce Minareli Medresesi (1260-72), Konya Karatay Medresesi (1251-52), Kırşehir Cacabey Medresesi (1272-73), Isparta Atabeyde Ertokuş Medresesi, Afyon Çay Yusuf BinYakub Medresesi (1278-79) verilebilir (Kuran, 1969, s.44-59) (Sözen, 1972, s.15-75).

⁴³ Mescidi Nebevi, gerek Hz. Muhammed'i ve ailesini gerekse Sufi çevrelerince İslamın ilk dervişleri olarak kabul edilen 'ashabı suffe'yi' barındırdığı gibi, aynı zamanda ferdi ve toplu ibadet, eğitim, iletişim ve dayanışma mekânı olarak da hizmet vermekteydi. Hz. Peygamberin vefatının ardından İslam mimarisindeki ilk türbe yapısı olan Ravzai Mutahhara da, yapının bünyesine eklenmiş, sunduğu tüm işlevlerin yanı sıra türbe camii arasındaki ilişki, tarikat yapılarına eklenen türbe geleneğine de öncü olmuştur (Tanman/Parlak, 2006, s.391).

⁴⁴ Bu tip türbelere örnek, Eskişehir Seyitgazi-Battalgazi Medresesindeki Ümmühan Hatun Türbesi, Afyon'un Sincarlı ilçesindeki Boyalıköy Türbesi, Afyon'un Osman Köyündeki Herdana Bahar Türbesi ve Akviran Köyündeki Savaş Baba türbesi ile Konya'da Gömeç Hatun ve Akşehir Reisi Bucağındaki Emir Yavaş Türbeleri verilebilir (Sözen, 1970 s.8).

⁴⁵ Selçuklu ve Beylikler dönemi tarikat yapıları değerlendirilirken karşılaşılan en büyük zorluk, mekânların özgün kullanım şekillerinin (fonksiyonlarının) tam olarak bilinmemesidir. Türbe dışında geriye kalan birimlerin tam olarak nasıl kullanıldığı bilinmemekte, ancak nasıl kullanıldıkları (fonksiyonları) tahmin edilebilmektedir (Tanman/Parlak, 2006, s.415).

⁴⁶ Hatta, avlu ve mescit de (namaz vakitleri hariç) bu ihtiyaçlar için kullanılmış olabilir.

⁴⁷ (Tanman/Parlak, 2006, s.391,392).

Özgün durumunda şehir dışında olan Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi, içerisinde Şeyh Mes'ud'un mezarı ile türbesinin bulunmasıyla ve etrafında son zamanlarda yerleşimin çok artmasıyla, günümüzde bir ziyaretgâha dönüşmüş durumdadır.⁴⁸

Sonuç olarak Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesinin, Horasan bölgesinden Urfa'ya gelmiş ve 12. yüzyıl ortasından, 13. yüzyıl başlarına kadar yaşamış bir kişi olduğu düşünülen Şeyh Mes'ud tarafından veya onun ölümü üzerine, mezarının da bulunduğu bu yere daha sonra müritleri tarafından, en erken 12. yüzyıl sonu, en geç ise 14. yüzyıl ortalarında veya son çeyreğinde inşa ettirilmiş olduğu söylenebilir. Yakın zamanlara kadar çevresinde yerleşim ve su kaynağı bulunmayan Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi'nin yakınında mağaralar-kaya yerleşimleri ve sarnıçlar da bulunmaktadır. Şeyh Mes'ud Horasani Zâviyesi mimari olarak, kare planlı merkezi bir avlu ile avlunun etrafındaki mekânlardan oluşmaktadır. Kare planlı merkezi avlusunun üzeri ise yarıya kadar örülmüş, üzeri (ortası) açık-yarım bir kubbeyle örtülmüştür.

Kaynaklar

- Akın, G. (1990) Asya Merkezi Mekan Geleneği, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alper, M. (1987) "Urfa'nın Mekansal Yapısı Türk İslam Mimarısındaki Yeri Ve Önemi" Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Barkan, Ö.L. (1942) "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar Ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler" Vakıflar Dergisi II. Ankara: 279-386.
- Bizirlik, A. (2002) 16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği'nde Vakıflar. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Doğan, A. I. (1977) "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zâviyeler ve Benzer Nitelikli Fütuvvet Yapıları", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Evlilyar Ansiklopedisi, (1992) "Şeyh Mesut Horasani" C.11, s. 284.
- Karakaş, M. (2001) "Şanlıurfa Ve İlçelerinde Kitabeler", Şanlıurfa, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları.
- Kuban, D. (2002a) "Medreseler", Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 164-174.
- Kuban, D. (2002b), "Zaviyeler", Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 209-211.
- Kuran, A. (1969) Anadolu Medreseleri C.1. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Ocak, A.Y. (1978) "Zaviyeler" Vakıflar Dergisi, XII s. 247-269.
- Ocak, A.Y./ Faruki, S. (1986) "Zâviye" İslam Ansiklopedisi, C.13, s. 468-476.
- Sözen, M. (1970) Anadolu Medreseleri C.1. İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Sözen, M. (1972) Anadolu Medreseleri C.2. İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Talman, B./Parlak, S. (2006) "Tarikat Yapıları", Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı C.2, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 391-419.
- Turan, A.N. (2005) XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa.

⁴⁸ Çoğu durumda, zâviyeye kurucu şeyhin türbesi de eklenerek, bu yapılar bir ziyaretgâha dönüşmüştür (Kuban, 2002b, s.210).